

УДК 94 (477.85) „1400/1432”

Олексій Балух
(Чернівці)**ІСТОРІЯ ПІВНІЧНОЇ ЧАСТИНИ БУКОВИНИ
У КОНТЕКСТІ МОЛДАВСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ
ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИНИ
ЗА ЧАСІВ ОЛЕКСАНДРА І ДОБРОГО
(1400-1432 РР.).**

У статті йдеться про становище Північної частини Буковини у контексті військово-політичних молдавсько-польських відносин у період правління Олександра I Доброго (1400-1432 рр.).

Ключові слова: господар, „Шипинська земля”, військово-політичні відносини, Тевтонський Орден, прикордоння, „Мале військо”, турки, Любовельська угода.

Територія Сіreto-Дністровського межиріччя тривалий час перебувала під владою цілого ряду держав. Після занепаду Галицько-Волинського князівства вона була включена до складу Молдавської держави (на цілих чотири століття). За цей час ця територія зазнавала то періоди занепаду, то піднесення. До таких часових відрізків належать періоди правління Олександра I і Стефана III. Саме розгляду становища буковинського краю в період правління Олександра I Доброго присвячене це дослідження. Актуальність його полягає в тому, що саме грамота Олександра I є першою писемною згадкою про м. Чернівці, якому в 2008 році виповнилося 600 років, а також вдала внутрішньо-та зовнішньополітична лінія якого дала можливість зберегти молдавську державність.

До цієї теми зверталися польські¹, румунські², молдавські³ дослідники, а серед українських істориків цю тему розглядали Б.Боднарюк⁴, В.Грабовецький⁵, А.Жуковський⁶, О.Масан⁷, А.Федорук⁸ та ін.

При вивченні означеної проблематики найважливішим джерелом продовжують залишатись грамоти молдавських господарів, які вміщені у різноманітних збірниках документів⁹.

З огляду на недостатню дослідженість цієї теми у історіографії та наявність писемних джерел автор поставив за мету висвітлити військово-політичну історію Сіreto-Дністровських земель у період господарювання Олександра I (1400-1432 рр.).

На початку XV ст. внутрішньополітична ситуація в Молдавії стабілізувалася. У князівстві з 1400 р. утвердилася влада Олександра – сина колишнього воєводи Романа Мушата, який володарював упродовж тридцяти двох років. За князем Олександром закріпилося прізвисько „Добрий”.

Незважаючи на протидію інших претендентів на престол, які намагалися заручитися підтримкою Польщі та Литви, цей воєвода зумів зміцнити своє становище всередині держави і відновив перегово-

рний процес з польським урядом. Результатом переговорів була домовленість про підтвердження сюзеренно-васальних відносин між двома державами¹⁰. 12 березня 1402 р. в Сучаві була підписана васальна грамота, за якою воєвода зобов'язувався надати Владиславу II всебічну військову допомогу, але в якій було відсутнє пряме зобов'язання допомагати королю у війнах проти німецьких рицарів¹¹. До речі, у грамоті не згадано серед попередників воєводу Стефана, що свідчило про міцність становища Олександра, який, очевидно, взяв до уваги послаблення позицій Владислава II в Польщі по смерті королеви Ядвіги влітку 1399 р.

Наступне зближення Польщі з Молдавією відбулося 1 серпня 1404 р. в результаті складання у Кам'янець особистої присяги на вірність польському королю воєводи та його бояр, серед яких був і „пань Хотько Цяцинський”. У тодішньому молдавському діловодстві так позначався староста-державець, тобто Хотько був старостою Цецинської волості в Шипинській землі, очевидно, нащадок роду, що проживав тут ще з часів Галицько-Волинського князівства. Отже, Шипинська земля перебувала під владою воєводи Олександра, який утримувався від висунання будь-яких претензій на Покуття, принаймні у перші роки свого правління¹². Нова присяжна грамота, на відміну від попередньої, містила посилення на васальні зобов'язання Стефана I. Олександр Добрий і його бояри обіцяли королю „яко наши предкове Петрь-воєвода и нашъ отецъ Романъ-воєвода, и Стецько-воєвода (...) служити и помогати на усихъ его неприятели, невыимуючи никоторыхъ”¹³. Це свідчило про посилення тиску з боку Польщі на Молдавію. Справді, у жовтні 1407 р. воєвода повторно присягнув Владиславу II у Львові, підтвердивши кам'янецькі зобов'язання 1404 р.¹⁴.

Про налагодження польсько-молдавських відносин свідчить пожвавлення торговельних відносин. 8 жовтня 1408 р. господар Олександр I видав львівським і подільським купцям „Уставицьтво о митах”¹⁵. Метою цього привілею вільної торгівлі було впорядкування митних тарифів, які платилися купцями у Молдавії. На території Шипинської землі митниці розташовувалися у Чернівцях і Хотині. У цій грамоті місто Чернівці вперше згадано під означеною датою. Отже, цей документ засвідчив, що Шипинська земля залишалася під владою воєводи Молдавії. З іншого боку, хронологічна послідовність видання присяжних грамот і вказаного торговельного привілею свідчить про врегулювання польсько-молдавських військово-політичних відносин.

Інтенсивність польсько-молдавських відносин на початку XV ст. була пов'язана також з тим, що між Польщею і Литвою, з одного боку, та державою Німецького ордену в Пруссії, з другого, на-зрівала війна. Останній теж шукав союзників і наприкінці 1409 р. уклав договір з Угорщиною,

спрямований не лише проти польсько-литовського блоку, але й проти Молдавії¹⁶. Про це свідчили додаткові домовленості між великим магістром Німецького ордену У. фон Юнгінгеном та угорським королем Сигізмундом Люксембурзьким, згідно з якими в разі поразки держав Ягеллонської унії такі території, як Русь, тобто Галичина, Поділля а також Молдавія, перейдуть під владу Угорщини¹⁷. Очевидно, у разі поразки польсько-литовського блоку у війні з Пруссією король Угорщини планував завдати удар по Молдавії і Польщі з південного заходу¹⁸.

Згідно з попередніми домовленостями господар Олександр I направив військову допомогу Польщі для боротьби з хрестоносцями. Бойові дії між військами Польщі та Німецького Ордену розпочалися 16 серпня 1409 р.¹⁹ А вже 30 вересня остерродський комтур, який відповідав за оборону частини пруської території, що межувала з Мазовією, відправив великому магістру повідомлення про прибуття на допомогу полякам 800 „волохів”, які розташувалися над р. Нарев, тобто у безпосередній близькості від Пруссії²⁰. О.Масан та А.Федорук вважають, що загін „волохів” Олександра I Доброго, відправлений Владиславу II, становив саме 800 воїнів. Вони також довели, що формування цього загону відбувалося передусім у Шипинській землі, яка була єдиним регіоном, що не потребував ретельного захисту, бо ця територія межувала із союзною на той час Польщею²¹. Згаданий загін „волохів” насправді складався з русинів та молдаван. На чолі цього військового формування, можливо, стояв однин із старост Шипинської землі. Передусім це міг бути староста Цецинської волості, західна та північна межі якої збігалися з польсько-молдавським кордоном.

Але допоміжний молдавський загін навряд чи встиг взяти участь у боях з хрестоносцями, бо вже 8 жовтня було підписане перемир'я між Польщею і Німецьким Орденом терміном до 24 червня 1410 р. (до дня Івана Хрестителя)²². Отже, повідомлення орденського комтура свідчить про те, що Молдавія виконувала свої союзницькі зобов'язання щодо Польщі. З цього приводу А.Жуковський пише: „У 1410 році Олександр I Добрий позичив польському королеві Владиславу Ягайлові одну сотню своїх стрільців, які відзначилися в битві з німецьким лицарством – Тевтонським Орденом, в Грюнвальді біля Таненбергу”²³.

У березні 1410 р., готуючись до продовження війни, король Владислав II Ягайло відвідав Перемишль, Львів, Кам'янець і Галич²⁴. Ймовірно, у Кам'янці він знову зустрівся з господарем Молдавії Олександром I і обговорив з ним не лише питання про відправлення допоміжних військ до Польщі, але й запобіжні заходи на випадок нанесення удару по Молдавії, Галичині й Поділлю з боку Угорщини. Адже, як зазначалося, її король Сигізмунд Люксембурзький був союзником Німе-

цького Ордену в Пруссії і теж готувався до вступу у війну проти Польщі.

30 червня 1410 р. поблизу Червенська у Мазовії відбувся збір військ короля Владислава II, мазовецьких князів Януша і Земовита та великого князя литовського Вітовта²⁵. Ця подія знайшла відображення у тогочасному пруському джерелі – так званому продовженні хроніки Й.Посільге. Її автор повідомляв: „(...) польський король з'єднався з поганями і з Вітольдом, які всі прибули йому на допомогу через Мазовію, з князями, полянами і волохами (Walachin)”²⁶. Погани – це, мабуть, жемайти і татари, князі – Януш і Земовит Мазовецькі, поляни – ополчення з Великопольщі, а волохи – воїни з Молдавського князівства. Всі вони взяли відтак участь у переможній битві під Грюнвальдом 15 липня 1410 р.

Владислав II планував використати Молдавію і проти Угорщини, яка як союзниця Німецького Ордену, наприкінці 1410 р. завдала ударів по польській території²⁷.

Як для Молдавії, так і для Польщі зовнішня загроза з боку Угорщини все ще існувала. Отже, у разі реальної загрози, на які ж сили міг би розраховувати господар Молдавії Олександр I Добрий? На початок XV ст. молдавське військо поділялося на кілька частин. „Мале військо” складалося із великих та малих бояр, які змушені були виступати зі своїми дружинами. Ці дружини називалися „четами”. Крім них, у мале військо входили цинутні ополчення, які називалися „стягами” і управлялися пиркалабами (керували гарнізоном фортеці та округи, що до неї належала). У разі потреби скликалися також міщани та селяни, які створювали „велике військо”²⁸.

Чисельність селянського ополчення на початку XV ст. могла скласти приблизно від 10 до 25 тис. осіб, що свідчить про потужний військовий потенціал Молдавії. Отже, разом із ополченням військово-службового стану і найманими підрозділами господар Олександр I, за необхідності, зміг би виставити військо в 30 тис. воїнів²⁹.

Воїни молдавської армії поділялися на солдат, які виконували військову службу за певну плату, і солдат „де скутяла”, які служили в армії на свої кошти, але за це звільнялися від податків³⁰.

Збройними силами воеводства командував господар та його наближені бояри. На початку XV ст. в молдавському війську значну роль відігравали воїни-витязі. Вони походили з вільних селян, несли військову повинність і звільнялися за це від деяких зобов'язань на користь держави. Особливе значення мали загопи жителів сіл, які в мирний час охороняли кордони та дороги („стража”).

Стосовно постачання озброєння, то в Молдавії XV ст. були відомі усі види середньовічної зброї. Бояри та їхні слуги використовували таке озброєння: меч або шабля, палиці, списи, луки зі стрілами, а для захисту – щит, кольчуга, шолом.

Зброєю селянського ополчення були: сокири, коси, булави, вила, рогатини та ін. На себе селяни вдягали спеціальні вовняні сорочки, які були проварені лляною олією. Вони були настільки міцними, що захищали навіть при пораненні стрілами. Зброю частково виготовляли в Молдавії, але частково її завозили зі Львова, Брашова та інших міст³¹.

Зважаючи на угорську загрозу, 25 травня 1411 р. воєвода Олександр I склав нову присягу на вірність королю, в якій робився наголос на допомозі Польщі „напротіву королю оугорському”³². Для Молдавського князівства це було надзвичайно важливо, тому що Сигізмунд Люксембурзький планував захопити території над Нижнім Дунаєм³³. Укладаючи цю угоду, господар домігся включення у текст важливої умови, яка полягала в тому, що король як сюзерен Олександра „кривды не оучинить оу naszej землі и оу моеи отчини и оу моеи во всеи граници”³⁴. Таким чином, Польща чітко й однозначно гарантувала територіальну цілісність і непорушність кордонів Молдавського князівства. В останньому випадку гарантії стосувалися насамперед зовнішніх кордонів Шипинської землі, бо лише вона станом на 1411 р. межувала з володіннями Польщі. Під „моєю отчиною” потрібно розуміти теж цю землю, яка була воєводським доменом³⁵.

А ще Олександр I Добрий вимагав, щоб король Польщі Владислав II повернув борг на суму 1 тис. руб., „что были нам позычили предкове их”, тобто Петром Мушатом ще в 1388 р. Король зобов’язувався віддати борг протягом двох років, а як застава будуть віддані „нашь городъ Снятин и Коломью и Покутьскую землю”³⁶. Приведені уривки грамот дають підстави стверджувати, що і в 1388 р., і в 1411 р. Шипинська земля перебувала під владою молдавських воєвод. Ці угоди були підписані у складних зовнішньополітичних умовах і свідчили про успіх молдавської дипломатії, яка зміцнила міжнародне становище воєводства у важкій для нього часи.

Скориставшись послабленням Угорщини на міжнародній арені, польський король Владислав II Ягайло розпочав переговори з королем Сигізмундом Люксембурзьким, щоб нормалізувалися відносини між Польщею та Угорщиною³⁷. Зустріч двох королів закінчилася підписанням у Любавлі договору про мир і союз – 15 березня 1412 року³⁸. Щодо Молдавії в угоді встановлювалося, що Сигізмунд I не буде перешкоджати Олександрові, воєводі молдавському, бути васалом польської корони. Також, якщо турки та „невірні” напали б на Угорщину великими силами, то король Владислав II повинен був доручити Олександрові поспішати з усією своєю силою на допомогу проти турків. Якби він не виконав наказу, то обоє королів мали повне право вдертися на територію воєводства, скинути господаря та розділити князівство.

Лінія розподілу мала проходити між Шипинською і Молдавською землями до Пруту, відтак на південь таким чином, що Ясси і Білгород потрапляли до польської частини, а Бирлад і Килія – до угорської³⁹. Отже, у разі невиконання наказу за Польщею закріплювалася Шипинська земля і частина Пруто-Дністровського межиріччя включно із Білгородом (Акерманом).

Щодо Шипинської землі в союзній угоді було сказано наступне: „(...) великі ліси, які називаються Буковиною, розташовані між цією землею Молдавії і Шипинською землею, починаючи від гір, або угорських королівських Альп, тягнучись уздовж Сірету до іншого, меншого, лісу, що називається Буковиною, аж до ріки Пруту, повинні бути поділені посередині або поділитися посередині”⁴⁰. Любавельська угода чітко розрізняла ці землі й вказувала на природний рубіж між ними – лісові масиви великої та малої Буковини, розташовані вздовж верхньої течії Сірету та Сіретсько-Прутського вододілу. Це й була „старая граница” Шипинської землі⁴¹. Отже, вищезгаданий уривок свідчив про розширення кордонів Шипинської землі: на заході її межа йшла між Снятином і Хмелевом; на сході кордоном була лінія, що сполучала Хотин із Сіретом; на півдні вона простягалася до лісів, розташованих над Прутом і Сіретом, на півночі – сягала Дністра⁴².

Укладаючи цей договір з Угорщиною, польський уряд, звичайно, менш за все волів втручатися у турецько-угорські відносини і ділити молдавські землі з учорашнім ворогом. Основне ж завдання Любавельської угоди полягало саме в нейтралізації Угорщини як потенційного союзника Німецького ордену в Пруссії. Це добре розумів і молдавський господар, який продовжував надавати військову допомогу Польщі, зокрема надав загін „волохів”, можливо, кінний, для війни проти німецьких рицарів у Пруссії⁴³. Проте польська дипломатія провадила подвійну гру щодо Угорщини, свідченням чого є укладення польсько-турецького договору про ненапад терміном на 6 років, дія якого поширювалася і на Молдавське князівство⁴⁴.

На 1415 р. припадає особиста зустріч Олександра Доброго із польським королем Владиславом II безпосередньо на кордоні Польського королівства і Молдавського князівства – у Снятині, поблизу Шипинської землі, де воєвода склав нову васальну присягу, текст якої не зберігся⁴⁵. Але, крім необхідності проведення спільної політики у південно-західному напрямі, присяжна грамота передбачала закріплення впевненості сюзерена у своєму васалі, зокрема щодо великого литовського князя Вітовта, який у цьому ж році помітно активізував свою діяльність. Молдавський господар як васал складав особисту присягу, зазвичай, на польській території. Вибір міста Снятина був не випадковим. Складаючи присягу саме в ньому, господар Олександр I визнав за Снятином прина-

лежність до польської корони, і це не зважаючи на те, що термін виплати боргу в 1 тис. руб., за рахунок якого господарю було заставлене Покуття з містами Снятином та Коломиєю, закінчився ще в 1413 р.⁴⁶ Саме такий перебіг подій може свідчити про відсутність у короля Владислава II територіальних претензій на Шипинську землю. Зважаючи на це, Олександр I не вдався до збройного захоплення території Покуття.

Зовсім іншу версію подає В. Грабовецький, вважаючи, що Владислав II „віддав в оренду на 25 років Коломийський замок разом з Покуттям молдавському господарю Олександрю I”. Історик посилається при цьому на хроніку М.Бельського⁴⁷. Проте інформація хроніста суперечить наведеним фактам і не підтверджується іншими джерелами.

Стосовно польсько-молдавського прикордоння слід відзначити, що Шипинська земля була досить заселеним краєм. Крім поселень, що існували тут з давньоруського часу, на її території в XV ст. виникло багато нових сіл. Виникнення нових поселень було пов'язане в першу чергу зі зростанням числа місцевого населення. У кожному селі в міру природного приросту постійно збільшувалася кількість жителів, а громада вже не могла прогодувати їх. Тому частина жителів того чи іншого населеного пункту змушена була залишати свої оселі та переселятися на нові, неосвоєні землі. Появу нових сіл у результаті збільшення населення показує такий приклад. У грамоті 1413 р. згадується село „Великий Коцман со всеми приселками, що к ним прислушають, а именно Суховерх, Хливища, Давидови”⁴⁸. А вже в грамоті за 1503 р. зазначено, що „...к Коцману прислушають... Хавриловци и Хливище и Давидови и Кливодинул и Блудна и Суховерх и Чаплинци и Валява”⁴⁹. Тобто можна зробити висновок, що за 90 років „Великий Кіцмань” збільшився у розмірах із трьох до восьми присілків, а це значить, що з'явилося п'ять нових населених пунктів, які існують і тепер.

Нові села недовго були без господаря, оскільки в цей період простежується роздача поселень Шипинської землі господарем Молдавії, зокрема, своїм боярам і родичам: „Вишня Чернавка” – 1412 р.; „Великий Кіцман з присілками” – 1413 р. та ін.⁵⁰.

Але ці та інші населені пункти якраз у XV ст. поряд із агресією Польщі та Угорщини стали відчувати й турецьку загрозу. Посилення її припало на 1420 р., коли турки напали на Кілію та оточили Білгород. Це загрожувало й іншим областям Молдавії, зокрема Шипинській землі.

Олександр I Добрий звернувся за допомогою до свого польського сюзерена. Владислав II ніби зібрав військо і рушив із ним на Галичину, а звідти, якщо турки проникнуть всередину держави, мав напасти на них. Також він розпорядився про організацію допомоги у сусідніх із Молдавією землях, особливо в Поділлі.

Для політики господаря Молдавії велике значення мала позиція Польського королівства, яке не бажало вступати у відкритий конфлікт з османами. Оскільки турки обмежилися нападами на чорноморські фортеці, зокрема Кілію вони все ж захопили, то, можливо, польське військо так і не вступило в Молдавію⁵¹.

У результаті цих подій Олександр I Добрий знову почав зміцнювати стосунки з королем Польщі. Після закінчення конфлікту з турками їхні відносини з Молдавією увійшли в традиційне русло.

Проте 1421 р. сталися серйозні ускладнення у взаємовідносинах воєводи Олександра I та великого князя Вітовта, причини яких не зовсім зрозумілі⁵². Але молдавський господар продовжував виконувати усі зобов'язання щодо Польщі, зокрема у 1422 р. він надав загіг кінних лучників, які взяли участь у боях з німецькими рицарями під Марієнбургом у Пруссії⁵³.

З середини 20-х рр. XV ст. становище Молдавського воєводства почало ускладнюватися. Воно пов'язане з активізацією Угорщини, яка звинувачувала господаря Олександра I у співпраці з турками. Це пояснювалося спробами втягнути Польщу та Молдавію на боці Угорщини у війну з османами. З другого боку, король Сигізмунд I домагався виконання умов Любовельської угоди щодо поділу Молдавії. Але бажаних для Сигізмунда результатів ці дії не дали.

Пізніше, у 1425 р., Олександр I уклав союзний договір з валаським господарем Радолом, який був противником Угорщини. Сигізмунд Люксембурзький заявив протест на адресу польського короля. Побоюючись ускладнень у відносинах з польським урядом, молдавський воєвода був змушений підтвердити союзні зобов'язання відносно короля Владислава II як сюзерена й гарантувати „безпечний прохід польських військ через Молдавію проти турків”⁵⁴. Але у 1426 р. угорський король все-таки домігся участі і Польщі, і Молдавії у антиосманській компанії. Невдовзі 6-тисячний корпус польського рицарства вступив на територію Молдавії, прямуючи на допомогу угорському війську. До цього походу приєднався й Олександр I⁵⁵. Але військо, яке зібрав польський король, простоявши два місяці в Браїлі (місце збору союзників), так і не дочекалося угорців й рушило назад⁵⁶. Однак, скориставшись ситуацією, Олександр I захопив фортецю Кілію, яка перебувала під контролем валаського господаря. І хоча польський король виконав свої зобов'язання і не з його вини не відбулося об'єднання союзних військ, угорсько-польські стосунки погіршилися.

У січні 1429 р. угорський король Сигізмунд Люксембурзький, при підтримці Вітовта (його союзника) знову виступив з протестами і погрозами, апелюючи до Польщі і вимагаючи негайної реалізації умов Любовельської угоди щодо Молдавії⁵⁷, тобто про розділення Молдавії, оскільки

Олександр I не з'явився на допомогу проти турків. Але король Польщі Владислав II нагадав Сигізмунду, що саме угорський король не прибув до місця збору союзників у Браїлі для участі в анти-турецькому поході, заступившись таким чином за молдавського господаря. Також польські послы в Угорщині виправдовували дії Олександра I тим, що валаські війська, мовляв, здійснюють постійні набіги на прикордонні області Молдавії⁵⁸.

Проте до початку 30-х років XV ст. у відносинах Польщі та Молдавії сталися значні зміни. У цей період простежується зближення господаря Олександра I Доброго із Свидригайлом, який намагався зайняти Литовський великокняжий престол. Сигізмунд хотів утворити династичний союз із Олександром I, одружившись з його донькою. Він намагався відірвати господаря від зв'язків з османами та Польщею і зробити своїм помічником та союзником⁵⁹.

Скориставшись конфліктом між Польщею і Литвою по смерті Вітовта в 1430 р., Олександр I Добрий спробував змінити зовнішньополітичну орієнтацію, тобто позбутися польського сюзеренітету, поширити свою владу на Покутську землю і тому приєднався до широкої антипольської коаліції, створеної великим князем литовським Свидригайлом у 1431 р.⁶⁰ Уже влітку 1431 р., коли розпочалися воєнні дії між польськими і литовськими військами, Олександр I, допомагаючи Свидригайлу, напав на Покуття, а також Галицьку та Кам'янецьку волості, спаливши Снятин та Коломию і спустошивши частину Поділля⁶¹. Але військові загони подільських магнатів на чолі з трьома братами (Міхал, Дитріх та Мужило) Бучацькими наздогнали молдавське військо при переході через Дністер і розбили його, в результаті чого було захоплено Шипинську землю з Хотиним⁶². Як зазначав М.Бельський, „ледве з тієї поразки сам воевода Олександр I утік і потім швидко помер з великого жалю”⁶³. Це сталося 1 січня 1432 р.⁶⁴.

Таким чином, 1 січня 1432 р. скінчилося правління господаря Молдавії Олександра I Доброго. Налагоджувати зіпсовані конфліктом зв'язки з Польщею та її королем Владислав II довелося його сину Іліяшу.

Отже, характеризуючи політику Олександра I у першій третині XV ст., слід зазначити, що він проводив політичну лінію своїх попередників. У зовнішній політиці продовжував орієнтуватися на військово-політичну співпрацю з Польщею, яка відзначалася стабільністю і явним ухилянням обох сторін від висування взаємних територіальних претензій. Незважаючи на Любевельську польсько-угорську угоду 1412 р., Польща не була об'єктивно зацікавлена в реалізації умов угоди, навпаки, для неї було вигідніше зберегти територіальну цілісність Молдавії, звичайно, васально залежної від Польського королівства. Таким чином, Олександру вдалося відстояти фактичну незалеж-

ність і територіальну цілісність як Молдавії, так і Шипинської землі у боротьбі з угорцями, які хотіли розділити воеводство. Тоді ж чітко проявилось, що орієнтація на Польщу в боротьбі з турками, які все частіше і частіше починають втручатися у внутрішні та зовнішні справи регіону, не зможе забезпечити безпеку Шипинської землі, яка входила до її складу. Ця пересторога виявилася слушною у наступних роках.

¹ Czamańska I. Mołdawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku. – Poznań: Państw. Wyd-wo Naukowe, 1996. – 369 s.; Czolowski A. Sprawy wołoskie w Polsce do r. 1412. – Lwów, 1891. – 32 s.; Kuczyński S.M. Wielka wojna z Zakonem Krzyżackim w latach 1409-1411. – Warszawa: Wyd-wo Min. Obrony Narodowej, 1987. – 685 s.; Morgenbesser A. Przyczynek do dziejów Mołdawii od założenia państwa aż do okonczenia dynastii Dragoșza. – Lwów: Nakładem autora, 1892. – VII, 176 s.

² Nistor J.J. Die moldauischen Ansprüche auf Pokutien. – Wien: Hölder, 1910. – 182 S.; Panaïtescu P.P. Lupta comuna a Moldovei și Poloniei împotriva cavalerilor teutoni // Româno-slavică. – București, 1960. – Vol. IV. – P.225-238.

³ История Молдавской ССР: В 6-ти т. / Гл. ред.: В.И. Царанов, Д.М. Драгнев, В.И. Жуков и др. – Кишинев: Штиинца, 1987. Т.1. – 416 с.; Кантемир Д. Описание Молдавии. – Кишинев: Карта Молдовеняскэ, 1973. – 222 с.; Очерки внешнеполитической истории Молдавского княжества (последняя четверть XIV – начало XIX в.) / Под ред. Д.М. Драгнева. – Кишинев: Штиинца, 1987. – 464 с.; Параска П.Ф. К вопросу о молдавско-польских отношениях конца XIV – первой трети XV в. (О займе 1388 г.) // Известия АН Молдавской ССР. Серия общественных наук. – 1981. – № 3. – С. 21-31.

⁴ Боднарюк Б.М., Масан О.М. Шипинська земля в міжнародних договорах кінця XIV – першої половини XV ст. // Питання історії України: Збірник наукових статей. – Чернівці, 2000. – Т. 4. – С. 221-237.

⁵ Грабовецький В. Історія Коломиї з найдавніших часів до початку XX ст. – Коломия: Вік, 1996. – Ч. 1. – 175 с.

⁶ Жуковський А. Історія Буковини. – Чернівці: Час, 1991. – Ч.1. – 120 с.

⁷ Масан О. Вплив суперечностей між Польщею та Прусією на міжнародне становище Шипинської землі / Буковинський історико-етнографічний збірник. – Чернівці, 2000. – Вип.2. – С. 95-100.

⁸ Масан О., Федорук А. Русько-молдавський загін в битві під Грюнвальдом (з історії міжнародних зв'язків населення Буковини на початку XV ст.) // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. Зб. наук. праць. – Чернівці, 2003. – Т.2 (16). – С. 59-67.

⁹ Исторические связи народов СССР и Румынии в XV – начале XVIII в.: Документы и материалы: в 3-х т. – М.: Наука, 1970. – Т.1. 1408-1632. – 363 с.; Молдавия в эпоху феодализма. – Кишинев: Штиинца, 1978. – Т. 2; Славяно-молдавские грамоты XV-XVI вв. – 448 с., Documente privitoare la istoria Românilor. 1346-1450 / Culese de E. Hurmuzaki. – București: s.e., 1890. – Vol. I. – Partea 2. – XLVIII, 889 p.; Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare / Publ. de M. Costăchescu. – Iași: Viața Românească, 1931. – Vol. 1. – XXXV, 557 p.; Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare / Publ. de M. Costăchescu. – Iași: Viața Românească, 1932. – Vol. 2. – XXV, 956 p.

- ¹⁰ Czolowski A. Sprawy wołoskie w Polsce do r. 1412. – Lwów, 1891. – S. 18.
- ¹¹ Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare / Publ. de M. Costăchescu. – Iași:, Viața Românească, 1932. – Vol. 2. – XXV – 621 s.
- ¹² Nistor J.J. Die moldauischen Ansprüche auf Pokutien. – Wien: Hölder, 1910. – P.37.
- ¹³ Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare / Publ. de M. Costăchescu. – Iași:, Viața Românească, 1932. – Vol. 2. – XXV. – P.625.
- ¹⁴ Там само. – P.628-629.
- ¹⁵ Исторические связи народов СССР и Румынии в XV – начале XVIII в.: Документы и материалы: в 3-х т. – М.: Наука, 1970. – т.1. 1408-1632. – С.40-43.
- ¹⁶ Очерки внешнеполитической истории Молдавского княжества ... – С.36-37.
- ¹⁷ Kuczyński S.M. Wielka wojna z Zakonem Krzyżackim w latach 1409-1411. – Warszawa: Wyd-wo Min. Obrony Narodowej, 1987. – S.176.
- ¹⁸ Czamańska I. Mołdawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku. – Poznań: Państw. Wyd-wo Naukowe, 1996. – S.69.
- ¹⁹ Масан О. Вплив суперечностей між Польщею та Прусією на міжнародне становище Шипинської землі / Буковинський історико-етнографічний збірник. – Чернівці, 2000. – Вип.2. – С.96.
- ²⁰ Kuczyński S.M. Wielka wojna ... – S.555.
- ²¹ Масан О., Федорук А. Русько-молдавський загін в битві під Грюнвальдом (з історії міжнародних зв'язків населення Буковини на початку XV ст.) // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. Зб. наук. праць. – Чернівці, 2003. – Т.2 (16). – С.62.
- ²² Там само. – С.61.
- ²³ Жуковский А. История Буковини. – Чернівці: Час, 1991. – Ч.1. – С.58.
- ²⁴ Длугош Я. Грюнвальдская битва. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1962. – С.60-61.
- ²⁵ Там само. – С.68-69.
- ²⁶ Kuczyński S.M. Wielka wojna ... – S.554.
- ²⁷ Там само. – S.523-525, 554-557
- ²⁸ История Молдавской ССР: В 6-ти ... – С.119.
- ²⁹ Масан О., Федорук А. Русько-молдавський загін в битві під Грюнвальдом (з історії міжнародних зв'язків населення Буковини на початку XV ст.) // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології. Зб. наук. праць. – Чернівці, 2003. – Т.2 (16). – с. 62.
- ³⁰ Кантемир Д. Описание Молдавии... – С.109.
- ³¹ История Молдавской ССР: В 6-ти т. – Т.1... – С.120.
- ³² Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare ... – P.638.
- ³³ Czamańska I. Mołdawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku. – Poznań: Państw. Wyd-wo Naukowe, 1996. – S.71.
- ³⁴ Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel ... – P.638.
- ³⁵ Масан О. Вплив суперечностей між Польщею та Прусією на міжнародне становище Шипинської землі / Буковинський історико-етнографічний збірник. – Чернівці, 2000. – Вип.2. – С/97.
- ³⁶ Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare ... – P.640.
- ³⁷ Czamańska I. Mołdawia i Wołoszczyzna ... – S.70, 72.
- ³⁸ Documente privitoare la istoria Românilor. 1346-1450 / Culese de E. Hurmuzaki. – București: s.e., 1890. – Vol. I, partea 2. – XLVIII, p. 485-486.
- ³⁹ Боднарюк Б.М., Масан О.М. Шипинська земля в міжнародних договорах кінця XIV – першої половини XV ст. // Питання історії України: Збірник наукових статей. – Чернівці, 2000. – Т. 4. – с. 227-228.
- ⁴⁰ Documente privitoare la istoria Românilor. 1346... – P.485-486.
- ⁴¹ Боднарюк Б.М., Масан О.М. Шипинська земля в міжнародних договорах кінця XIV – першої половини XV ст. // Питання історії України: Збірник наукових статей. – Чернівці, 2000. – Т. 4. – с. 228.
- ⁴² Балух О. „Шипинська Земля” за писемними та археологічними джерелами // Середньовічні старожитності Центрально-Східної Європи. Матеріали VI Міжнародної студентської наукової археологічної конференції (13-15 квітня 2007 р.). – Чернівці: Сіверянська думка, 2007. – С.13.
- ⁴³ Ureche G. Letopisețul Țării Moldovei (...) de la Dragoș – vodă pînă la Aron – vodă // Ureche G., Costin M., Neculșe I. Letopisețul Țării Moldovei...: Cronici / Îngr. textelor glosar și indici de T.Celac. – Chișinău.: Hyperion, 1990. – p. 33-34.
- ⁴⁴ Очерки внешнеполитической истории Молдавского княжества ... – С.42.
- ⁴⁵ Nistor J.J. Die moldauischen Ansprüche auf Pokutien... – S.37-38, Morgenbesser A. Przyczynek do dziejów Moldawii od założenia państwa aż do okonczenia dynastii Dragoșza. – Lwów: Nakładem autora, 1892. – VII, s. 52.
- ⁴⁶ Параска П.Ф. К вопросу о молдавско-польских отношениях конца XIV – первой трети XV в ... – С.27-28.
- ⁴⁷ Грабовецький В. Історія Коломиї... – С.28.
- ⁴⁸ Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare / Publ. de M. Costăchescu. – Iași: Viața Românească, 1931. – Vol.1. – XXXV– P.101.
- ⁴⁹ Там само. – P. 224.
- ⁵⁰ Там само. – P.101-102.
- ⁵¹ Очерки внешнеполитической истории Молдавского княжества ... – С.45.
- ⁵² Czamańska I. Mołdawia i Wołoszczyzna ... – S.81.
- ⁵³ Panaitescu P.P. Lupta comuna a Moldovei și ... – P.234.
- ⁵⁴ Уляницький В.А. Матеріали для історії взаємних відносин Росії, Польщі, Молдавії, Валахії та Турції в XIV-XVI вв. – М.: Тип. Университета, 1887. – С.34-35.
- ⁵⁵ Czamańska I. Mołdawia i Wołoszczyzna ... – S.79.
- ⁵⁶ Очерки внешнеполитической истории Молдавского княжества ... – С.47-48.
- ⁵⁷ Czamańska I. Mołdawia i Wołoszczyzna ... – S.79.
- ⁵⁸ Очерки внешнеполитической истории Молдавского княжества ... – С.48.
- ⁵⁹ Там само. – С.48-49.
- ⁶⁰ Czamańska I. Mołdawia i Wołoszczyzna ... – S.83.
- ⁶¹ Kronika Marcina Bielskiego / Wyd. K.J. Turowskiego. – Sanok: K. Pollak, 1856. – Т. 1. – S.610.
- ⁶² Długosii J. Historiae polonicae libri XXI / Cura A.Przedziecki. – Cracoviae:Czas, 1877. – Т.IV. – P.461-462.
- ⁶³ Kronika Marcina Bielskiego / Wyd. K.J. Turowskiego. – Sanok: K. Pollak, 1856. – Т. 1. – S.610.
- ⁶⁴ Бистрицкая летопись 1359-1507 гг. // Славяно-молдавские летописи XV-XVI вв. – М.: Наука, 1976. – С.24.

Summary

*Oleksiy Baluh
(Chernivtsi)*

The Northern Bukovyna History in the Context of the Moldavian-Polish Political-Military Relationship

The body of the article goes on to discuss military and political relations between Poland and Moldavia in the context of the history of Northern Bukovina, the problem of the so called land of Shyptyntsi, the problem of Polish-Moldavian opposition and borderland cooperation in the reign of Alexander I the Kind (1400-1432).

УДК: 94(477),1618”(092)

*Дмитро Ліщук
(Чернівці)*

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВОЄННОГО МИСТЕЦТВА
ГЕТЬМАНА ПЕТРА САГАЙДАЧНОГО
У ВІЙСЬКОВІЙ КАМПАНІЇ 1618 РОКУ: РОЛЬ
КОЗАЦЬКОЇ РОЗВІДКИ Й КОНТРРОЗВІДКИ**

У статті йде мова про підготовку Війська Запорозького і воєнне мистецтво гетьмана Петра Сагайдачного у військовій кампанії 1618 року і яку роль відіграла у поході на Москву козацька розвідка й контррозвідка.

Ключові слова: Військо Запорозьке, гетьман, козак, бойові дії, стратегія, тактика, розвідка, контррозвідка, виховання.

Вивченню історії козацтва в цілому і формуванню воєнного мистецтва козаків присвятили свої праці, які вийшли друком у XIX і першій половині XX століть, такі історики, як В.Антонович, О.Апанович, М.Грушевський, В.Голобуцький, К.Гуслистий, І.Крип'якевич, А.Скальковський, Д.Яворницький, Тис-Крохмалюк¹ та інші.

Цікаві аспекти ролі розвідки і контррозвідки, що стосуються теми нашого дослідження, знайшли відображення у працях В.Сергійчука, В.Сідака і В.Степанкова, І.Стороженко², які побачили світ у кінці минулого століття.

Варті уваги новітні дослідження сучасних істориків О.Гуржія і В.Корнієнко, Ю.Мицика, Т.Чухліба, П.Саса³ та інших.

Серед наративних джерел необхідно згадати козацькі літописи Г.Грабянки, С.Величка, праці іноземних авторів Є.Лясоти, Г.Боплана, П.Шевальє⁴, польські і литовські хроніки тощо.

У кінці XVI – на початку XVII ст. велику зацікавленість у Західній Європі викликають війни та окремі військові сутички запорозьких козаків з татарами і турками. І це закономірно, оскільки боротьба з Османською імперією була для багатьох країн Європи проблемою першочергового

значення. Турецька агресія становила не тільки загрозу культурним цінностям, а взагалі існуванню окремих країн, в тому числі і Речі Посполитої.

Необхідно зазначити, що внаслідок спустошливих татарсько-турецьких нападів у XVI ст. володіння Речі Посполитої, де проживало в основному українське населення, відсунулись далеко на північ і північний захід. М. Грушевський про ті часи писав: „Русь уся спустошена огнем і мечем, ...земля татарським наїздом обернена в попіл; велика маса людей і худоби забрана; скрізь мало хто лишився, спромігшися сховатися в якихось ліпше захищених місцях або фортецях”⁵. Польсько-литовська влада була неспроможною організувати належний захист підпорядкованого їй населення України.

З проголошенням у 1596 р. церковної Брестської унії міжконфесійні відносини в Україні різко загострилися. У боротьбі з польсько-шляхетською і католицькою експансією на рубежі XVII ст. складається блок патріотичних сил українського суспільства і городян, православної інтелігенції і козацтва, за яким йшли селянські маси⁶. Вирішальна роль у захисті православ'я переходить до козацтва.

Це передусім означало, що завдання оборони православної церкви, а разом з тим і народності, взяла на себе фактично незалежна військово-політична сила, здатна боронити їх зі зброєю в руках. Як писав М.Грушевський: „Козаччина приймала на себе справу, яка була протягом чверті століття предметом неустанних, завзятих, але безуспішних змагань української інтелігенції. І те, що вдавалося досягнути заходами публіцистів і богословів, політичних діячів і релігійних агітаторів, ліпших сил духовних і світських сучасної України й Білорусі, було здобуто завдяки тому, що справу взяло під охорону своєї шаблі низове „рицарство”⁷.

Історичні реалії того часу вимагали створення власної військової організації, яка могла б відбивати натиск будь-якого ворога і гарантувати безпеку населенню, яке проживало на кордонах з Кримським ханством і Московською державою. Кінець XVI ст. – це не лише важливий етап формування козацького стану, але й започаткування утворення зародків української держави. За словами С.Лепявка, сталося злиття придніпровського боярства з козаками, яке зумовило його перетворення з аморфної прикордонної промислово-військової спільноти в суспільний стан⁸.

На початку XVII ст. українське козацтво набуває чітких організаційних структур. Можна констатувати, що на той час в Україні склалися всі необхідні умови для створення не тільки чисельної армії, але й забезпечення високого рівня її боєздатності.

Аналіз які провели історики Гуржій О. і Корнієнко В. дає змогу скласти таблицю щодо кількісного зростання Війська Запорозького за роками: